

Klenau portrætkoncert 6. maj 2008

Velkommen til aftenens koncert der udelukkende er helliget den danske komponist Paul von Klenau. Der bliver i aften spillet musik af Klenau, som med næsten 100 procents sikkerhed aldrig har været opført før ved en offentlig koncert (det gælder klaversonaten og sangene) og det er efter alt at dømme første gang i musikhistorien at en koncert alene indeholder musik af Paul von Klenau. Her er altså i egentlig forstand tale om en portrætkoncert – vel at mærke af en komponist af et betydeligt format, hvis musik man ganske vist kendte i forvejen, men ikke i sit fulde omfang.

Da vi i 1999 startede som koncertarrangør i Det Kongelige Bibliotek havde vi en forestilling om med jævne mellemrum at præsentere ukendt musik fra samlingerne. Vi tænkte at, der blandt tusindvis af nodemanuskripter efter danske komponister måtte ligge ukendte mesterværker, som vi kunne hive ned fra hylderne, støve af og præsentere som klingende musik. Således ville vi løbende kunne ”opfinde” den ene aldrig før hørte nationale mester efter den anden. Sådan er det ikke gået – af en række grunde. Dels er det ikke helt nemt at få alt det praktiske på plads omkring sådanne koncerter efter støvede manuskripter i et nationalbibliotek, fordi man sjældent bare kan tage et gammelt, gulnet nodemanuskript og uden videre bruge det til en praktisk opførelse, dels – og måske navnlig – fordi det har vist sig, at der er gode grunde til at så mange af vores noder har ligget på hylderne i magasinerne, indpakket i karduspapir og med sejl garn bundet omkring. Ét er at disse mange gamle noder fortæller noget om musikkulturen på den tid da de blev skrevet ned, noget andet om de også kan bære en opførelse i dag. Selvfølgelig ligger der stadig ukendte eller sjældent spillede danske mesterværker ude i magasinerne, og med tiden skal de nok også blive taget frem. Men selvom musikken i samlingerne hører til det, som vi med et lidt højtideligt udtryk kalder den danske kulturarv, er det ikke altid ensbetydende med at den også tilhører et egnet koncertrepertoire

Men i aften er en undtagelse. For det første er hovedpersonen Poul van Klenau ikke aldeles ukendt – langt fra endda - omend han forholdsvis sjældent spillet, og for det andet har noderne ikke ligget og samlet støv i vores magasiner, men derimod været omhyggeligt opbevaret i plasticposer af forskelligt fabrikat, anbragt dels i et sommerhus i Tyrol, dels under lænestole og sofaer i en sjettesals herskabslejlighed i Mühlgasse i Wien - i knap 60 år, siden Klenaus død i 1946, indtil Det Kongelige Bibliotek ad forskellige, snørklede kanaler fik nys om denne enestående samling omkring 2000 og – efter mange års anstrengelser og lobbyvirksomhed - i kraft af en generøs bevilling fra Kulturministeriet og Knud og Dagny Gad Andresens Fond for et millionbeløb kunne købe hele samlingen i 2005.

Wiener-samlingens originale nodemanuskripter udgjorde sådan ca en meters penge i højden, mens Klenaus håndskrevne artikler, foredrag og andre arkivalier udgjorde yderligere en meter. Og her var vel at mærke tale om værker, hvoraf mange var aldeles ukendte, og flere af dem aldrig tidligere opført – heller ikke i Klenaus egen tid: stort anlagte vokalværker, strygekvartetter, anden kammermusik, sange, ja sågar et flere hundrede sider manuskript til en aldrig opført symfoni i otte satser for stort orkester, kor og sangsolister til latinske tekster. På manuskriptet af denne symfoni har Klenau skrevet, at det er hans ottende symfoni. Faktisk er det den niende, men en lap papir ved manuskriptet fortæller, at han af ærefrygt over for Beethoven (og fordi han tvivlede på at han nogensinde ville få sin forrige symfoni gjort færdig) fastholdt 8-tallet ikke turde anvende det berømte nummer ”ni” for en symfoni.

Udover selve kilderne til de mange ukendte værker af Klenau giver samlingen også et enestående indblik i komponistens værksted. Her er skitser og kladder til kendte og ukendt værker, her er små sedler der giver oplysninger om værkernes datering og deres struktur og opbygning. F.eks. hedder det på en håndskreven lap om den i øvrigt allerede kendte 7. symfoni: ”Jeg kalder min 7. symfoni ”Stormsymfonien”. Denne betegnelse betyder ikke noget program, men henviser kun til

værkets bevægelse og dramatiske karakter (her hører man næsten et ekko af Carl Nielsen). Symfonien blev skrevet i Dronningemølle, sommeren 1941. Den har ikke tidligere været opført hverken herhjemme eller i udlandet. De fire satser er bygget over én tonerække, som danner fundament både for den melodiske, kontrapunktiske og harmoniske struktur. Rækkens intervaller er osv. osv.” Altså gode og nyttige oplysninger for den, der mere indgående vil trænge ind i dette værk.

At denne enestående og for Klenauforskningen epokegørende samling er blevet bevaret gennem 60 år og fremtræder så velordnet, skyldes Klenaus anden hustru Margarethe Klimt, som efter sin mands død i 1946 påtog sig en minutiøs registrering af alle Klenaus efterladenskaber. Hvert værk og hvert dokument blev lagt i nummererede mapper, visse af mapperne blev forsynet med en særlig farvekode, hvert værk blev udstyret med en håndskreven note der gav de oplysninger, som Margarethe Klimt var i besiddelse af, og det hele omhyggeligt bogført i to stilehæfter. I montren uden for Dronningealen har vi lavet en lille Klenau udstilling, der viser hvordan Margarethe Klimt har afleveret samlingen til eftertiden. Da jeg første gang var i Wien og fik hevet plasticposerne frem under sofaerne, spurgte jeg Klenaus barnebarn om, hvorfor Margarethe havde brugt så langt tid på denne ordning. Hun fortalte, at det udelukkende var af hensyn til en ikke kendt eftertid, som hun mente engang ville blive interesseret i hendes mands arbejder. Måske havde hun ikke ventet at der skulle gå hen ved 60 år, men bedre sent end aldrig. Nu er materialet her i hvert fald og biblioteket – og dermed den danske musikverden – har stort set kunnet forøge antallet af kendte musikværker af Paul von Klenau med formentlig 30-40 procent.

Nu lidt om Paul von Klenau. Han er en af flere danske komponister, der i mellemkrigstiden og i årtierne forinden, altså i årene mellem 1900 og 1940 havde svært ved at slå igennem i det danske musikliv. Enten passede deres tonesprog ikke ind i den etablerede musikstil og den etablerede musikæstetik – den, som først og fremmest blev tegnet af Carl Nielsen og kredsen omkring ham – eller også var deres temperament og personlighed af en sådan art, at de ikke formåede at tilpasse sig de normer, der herskede i de toneangivende kredse i Danmark på den tid. Udover Klenau gælder det komponister som Rued Langgaard, Louis Glass og et par andre. Det var som om dansk musikliv kun havde plads til én retning, nemlig den, som Carl Nielsen stod for. Stak man ud i forhold til den, var der ikke plads. Enten måtte man reagere med vrede og bitterhed som Rued Langgaard, eller også måtte man søge andre græsange og etablere sig i udlandet. Det sidste gjorde Klenau – endda med meget stor succes. – idet han skabte sig en betydelig karriere som komponist og operakapelmester i Østrig og Tyskland. Hertil kom, at han gennem inspiration fra kredsen omkring Arnold Schönberg, i høj grad syslede med dodekafone kompositionsprincipper (altså den såkaldte 12-tone musik), noget som også smitter af på visse af værkerne på aftnens program. Det vil her føre for vidt at komme ind på Klenaus biografi i detaljer, som i øvrigt er beskrevet flere steder i litteraturen. Blot skal det gentages, at hans indsats faldt såvel herhjemme som i udlandet, hvilket måske netop er en af grundene til hans marginalisering i dansk musikliv. Eftertiden har ikke set med milde øjne på en dansk kunstner, der gjorde karriere i tyske koncertsale og operascener i perioden mellem 1933 og 1940 og så at sige ”var på talefod” med de toneangivende politiske kræfter i Tyskland på den tid. Også på dette punkt – altså Klenaus ideologiske tilhørsforhold – indeholder Klenausamlingen materiale, der kan nuancere og perspektivere tingene.

Set i et bredere dansk musikhistorisk perspektiv er det værd at nævne, at Klenau som en af de første – allerede i 1920’erne - introducerede et dansk musikpublikum for de udenlandske modernistiske strømninger. F.eks. var det Klenau, der i 1923 fik Arnold Schönberg til Danmark, hvor han i Klenaus musikforening *Dansk Filharmonisk Selskab*, dirigerede egne værker. Et lille indtryk af Klenaus musikæstetiske og musikpolitiske projekt i 1920’erne får man i en berømt artikel som han skrev i et dansk musiktidsskrift i 1917 under overskriften *Æstetiske problemer i moderne*

musik. Her beskæftiger han sig indgående med forholdet mellem det, han kalder ”det moderne” og det han kalder ”det klassicistiske eller akademiske”. Han skriver bl.a.:

Lad os for at belyse begrebet ”moderne” et øjeblik betragte den kunst, der står i den stærkeste modsætning til den moderne – den akademiske -. Det karakteristiske ved akademisk kunst er, at den føler sig fuldstændig tilfredsstillet ved studiet af de nedarvede klassiske former – og ser Kunstens opgave i at efterligne de gamle mestres kunst, og nå frem til deres mesterskab og beherskning af de traditionelle former. Disse anskuelse har uden tvivl deres store betydning, men på et område, der ligger uden for kunsten – det pædagogiske.

Og han slutter artiklen med denne salve:

”Der er naturligvis i Tyskland – mulig også hos os – akademikere og klassicister i dusinvis. De står overalt de unge i vejen, hvor de vil frem, men det er jo en trøst, at det altid har været sådan, og at det, disse gamle herrer med usynlige allongeparykker producerer, forsvinder og smuldrer hen, uden at man ved et ord af det.

Hvorledes siger Goethe:

Grå, kære ven, er al teori

Kun evig grøn er livets gyldne træ.

Klenau fandt ikke for alvor grobund for sådanne tanker i dansk musikliv i tyverne og forlod snart landet for først at vende tilbage igen i 1940.

Og nu ganske få ord om musikken før pausen – en musik der i øvrigt må tale for sig selv.

Af Klenaus fem fuldendte strygekvartetter blev de to – nemlig de to fra aftenens koncert – trykt i Tyskland Klenaus levetid, mens de tre kun kendes fra den nye Klenausamling. Pladeselskabet da capo er i færd med at indspille disse kvartetter med aftenens ensemble. (det slår mig lige nu at man for resten kan forudbestille denne cd hos dacapo her ved koncerten!) Den sene e-moll kvartet fra 1942, som indleder koncerten, anvender en tolvtonerække, som grundlag for både det melodiske og det tonale. Værket kombinerer således på én gang den senromantiske klangverden og den ”moderne” 12-toneteknik. Som Michael Fjeldsøe gør opmærksom på i booklet’en til den nævnte cd-indspilning gælder her Schönbergs berømte og ofte citerede udsagn: ”Man følger der Reihe, komponiert aber im Übrigen wie voher” (”man følger rækken, men komponerer i øvrigt som før”).

Den formentlig aldrig før hørte klaversonate i f-mol repræsenterer en genre, som er ganske sjælden i dansk musikhistorie i de første 50 år af det 20 århundrede. Der er meget få traditionelle klaversonater i denne periode i Danmark med den velkende satsfølge: hurtig, langsom, scherzo, finale. Her er således tale om et vægtigt bidrag til pianisters repertoire af nyere, stort anlagt dansk klavermusik. Søren Rastogi har i hvert fald antydnet, at han formentlig vil tage værket med på sit faste repertoire fremover. Et enkelt kuriosum skal fremhæves: det er meget svært at undgå at tænke på Beethovens Måneskinssonaten, når man hører 3. sats af Klenaus værk: både periodisering og satsstruktur lyder som en parafrase over Beethoven. Om det er en morsomhed eller en hyldest til mesteren skal være usagt. Tilfældigt er det ikke, hvilket også fremgår af Klenaus kladder til satsen, som bærer satsoverskriften: ”Variation über eine klassische Form”. Og i sidste sats møder vi en veritabel fuga med op til flere gennemføringer, igen på helt Beethovens maner.

Her følger nu tre værker af Klenau: strygekvartet nr. 2 spillet af Sjællands Stygekvartet, tidligere kun opført en enkelt gang i København, nemlig i Kammermusikforeningen i december 1943, klaversonaten i F mol spillet af Søren Rastogi, formentlig aldrig før hørt, samt fire tyske sange fra samlingen *Lieder an eine Unbekannte* til Klenaus egne tekster sunget af Janne Berglund og med af Søren Rastogi ved klaveret, ligeledes sikkert en førsteopførelse.

-----Pause-----

I koncertens anden del skal vi først høre Klenaus strygekvartet fra 1911, skrevet under hans første lange ophold i Tyskland. Kvartetten blev som tidligere nævnt trykt i Tyskland og opført ved et par lejligheder i udlandet, men næppe i Danmark. Den er komponeret inden Klenau havde kastet sig over 12-tonemusikken og i det hele taget holdt i et mere traditionelt tonesprog end de senere kvartetter.

De sange vi hørte før pausen illustrerer et træk ved Klenau, som han bl.a. har tilfælles med Wagner; nemlig det forhold at han ikke alene skaber musikken til mange af sine vokalværker, men også teksterne. Det gælder sangene fra før pausen fra samlingen *14 Lieder an eine Unbekannte* hvor vi gennem skitser og kladder kan følge, hvordan han når frem til de endelige tekster, og det gælder ikke mindst mange af hans operaer – ofte over historiske temaer – hvor han også har skrevet hele librettoen selv. Også disse håndskrevne operatekster er rigt repræsenteret i samlingen, hvoraf nogen udmøntede sig i fuldt udformede operapartiturer, andre aldrig rigtig blev til noget.

Aftenens sidste gruppe af sange er dog ikke til tekster af ham selv, men af Ludvig Holstein. Når vi har sat årstallet ”1941” i parentes i programmet, skyldes det at kun den første af Holstein sangene er dateret i Klenaus hånd, men der er ingen grund til at formode, at de ikke alle er fra dette år. Det må allerede i 1941 have været oplevet som dristigt, at en komponist af Klenaus støbning og ry kastede sig over netop disse tekster. Den første af dem ”Det er i dag et vejr” var tre år forinden sat i musik af Poul Schierbeck, hvis melodi i dag er kendt af alle. Det får vel være. Men mere gennemgribende er det at Klenau også anvender tekster, som på det tidspunkt havde været kendt og elsket i mere end fyrre år til Carl Nielsens musik: ”Fyldt med blomster”, ”Du fine hvide æbleblomst”, ”Det gyldenhvide himmellys”, ”I solen går jeg bag min plov” og flere andre. Med dødsforagt kastede Klenau sig over disse tekster, som Carl Nielsen havde udødeliggjort og som i 1941 var en del af den danske sangkanon. Det er svært at lade være med at sammenligne Klenaus og Nielsens udsættelser af disse fine Ludvig Holstein tekster, og Klenau tåler absolut sammenligningen. Nielsens har vi vel så nogenlunde i baghovedet – i aften kan vi så som afslutning på koncerten høre Klenaus, sunget af Janne Berglund med Søren Rastogi ved flygelet. Men først Sjællands strygekvartet med Klenaus tidlige, første kvartet i e-moll.